

Sprekende harten, strijdende zwaarden

Leesexemplaar

Sprekende harten, strijdende zwaarden

Moeilijk gedrag bij kinderen en jongeren

Visie op Verfijnde Pedagogiek

Katelijne Van Lommel

P E L C K M A N S

INHOUD

INLEIDING PEDAGOGISCHE (R)EVOLUTIE

6

DEEL I DE TAAL VAN MOEILIK GEDRAG

14

SPREKENDE HARTEN, STRIJDENDE ZWAARDEN

15

HOOFDSTUK 1 DE TOCHT: VOORUITZIEND ONDERWEG

16

- 1.1. Jungle territorium: kennis van zake 16
- 1.2. De queeste: onwil of onkunde 18
- 1.3. Wakker worden: internaliserend versus externaliserend 53

HOOFDSTUK 2 HET SCRIPT: DE STOK, DE WOR(S)TEL(ING) OF DE TAMBOERIJN

58

- 2.1. We zijn zoekende: de hoge prijs van straf- en beloningssystemen 58
- 2.2. Waar we willen geraken: in beweging komen 76
- 2.3. We hebben één generatie nodig: pedagogische (r)evolutie 78

HOOFDSTUK 3 DE UITRUSTING: HET HART EN HET ZWAARD

80

- 3.1. Ondersteuning en verwonding: gezonde versus ongezonde inzet 80
- 3.2. Twee-eenheid: geen hart zonder zwaard, geen zwaard zonder hart 94
- 3.3. Maatschappij en media: een strijdtoneel 104
- 3.4. Ondeugendheid of deugdzaamheid: rebels blijven 108

HET VERHAAL WILLEN KENNEN

111

HOOFDSTUK 4 (H)ERKENNING: OORZAKEN EN BETEKENISSEN VAN MOEILIK GEDRAG

112

- 4.1. De waarde van (h)erkenning 113
- 4.2. Overlevingsmechanismen 120
- 4.3. Verwondingen 130
- 4.4. Tekorten en behoeften 134
- 4.5. Dynamieken in systemen 145
- 4.6. De uitzondering: antisociaal gedrag 150

HOOFDSTUK 5 GEZIEN WORDEN: KINDEREN EN JONGEREN IN HET VIZIER

153

- 5.1. Taal verraadt visie: woorden wegen 153
- 5.2. Verlies in vergelijken: attituderapporten transformeren 157
- 5.3. Kennis verrijkt: wijsheid verfijnen 170

LIEFDE OP VOORSCHRIFT: ALTIJD EN NOOIT UITVERKOCHT

172

DEEL II	VERFIJNDE PEDAGOGIEK	174
	CONCREET OP WEG: ATTEND-AANPAK	175
	HOOFDSTUK 6 PRAKTIJKBENADERING	176
	6.1. ATTEND-aanpak bij gedragsmoeilijkheden: aanwezig zijn	176
	6.2. Vreemde pedagogische ideeën achterlaten: maak je geen illusies	184
	6.3. Ontwikkelings- en herstelgericht werken: belangrijke maatschappelijke waarden	187
	IN KAART BRENGEN: OORZAKEN EN BETEKENISSEN VAN MOEILIJK GEDRAG ACHTERHALEN	191
	HOOFDSTUK 7 OBSERVEREN	192
	7.1. Nauwgezet informatie inwinnen: kijken in plaats van veronderstellen	192
	7.2. Patronen detecteren: puzzels leggen	197
	HOOFDSTUK 8 SMAAKMAKER CONTACT-COMMUNICATIE MET KINDEREN, JONGEREN EN OUDERS	202
	8.1. Winstgevende gespreksopbouw: luisteren alvorens gehoord te worden	202
	PLAN VAN AANPAK: PREVENTIEF EN CURATIEF PEDAGOGISCH HANDELEN	209
	HOOFDSTUK 9 GEZONDE INZET VAN HET HART: ONVOORWAARDELIJKE LIEFDE EXTRA BELICHT	210
	9.1. Zij die het moeilijkst zijn om van te houden: je verbinding is alles	210
	HOOFDSTUK 10 ONDERSTEUNING: INGRIJPEN IN PATRONEN DIE OM ZORG VRAGEN	216
	10.1. Soorten interventies: elementen toevoegen, wegnemen en krachten versterken	216
	10.2. Toepassingen van Verfiijnde Pedagogiek: smaakmakers voor 'Sprekende harten, strijdende zwaarden 2'	222
	HOOFDSTUK 11 GEZONDE INZET VAN HET ZWAARD: CONSTRUCTIEF BEGRENZEN EXTRA BELICHT	234
	11.1. Begrenzen binnen begeleiden: het één kan niet zonder het ander	234
	11.2. Constructief begrenzen door woorden: verhef het berispen	241
	11.3. Constructief begrenzen door actie: minder praten, meer doen	244
	11.4. Constructief begrenzen: van Time-Out naar Ontladings-Tijd	248
	11.5. Grenzeloze mogelijkheden: waar iets nieuws begint	252
	SLOTWOORD VAN HOOGOPGELEID NAAR HOOGONTWIKKELD	254
	DE LAT EENZIJDIG HOGER OF BOUWEN OP MEERVOUDIGE FUNDAMENTEN?	254
	DANKWOORD	257
	INSPIRATIELIJST	258

INLEIDING

Pedagogische (r)evolutie

Het verhaal gaat als volgt. Ik neem je graag mee. Er zijn maar weinig wetenschappelijke thema's waarover zoveel eensgezindheid bestaat: elk kind, elke jongere heeft de basisbehoefte om gezien te worden, graag gezien te worden, onvoorwaardelijk graag gezien te worden. Liefde, zorg en veilige verbondenheid zijn bestaansvoorwaarden. Zonder de vervulling ervan loop je verwondingen op. Elk kind, elke jongere wordt geboren met het verlangen om graag gezien te worden en een plek te hebben. Door zijn of haar bestaan van betekenis te zijn. Volgens zijn of haar eigenheid een bijdrage te leveren. Het is zelfs meer dan een verlangen, het is een levensnood. Dat is het vertrekpunt.

En dan zijn er kinderen die tijdens hun parcours telkens opnieuw in conflict raken, verbaal agressief zijn, sociaal ongepast reageren, moeilijk kunnen stoppen. Jongeren die herhaaldelijk regels overtreden, uitdagen en uittesten, fysieke agressie vertonen, weinig rem hebben. We zien in onze onderwijs-, opvoedings- en hulpverleningscontexten een toename van gedrag dat grenzen overschrijdt en lijdensdruk veroorzaakt. Moeilijk gedrag dat zich herhaalt of acuut voorkomt zonder tot een specifieke ontwikkelingsleeftijd of ontwikkelingsfase te behoren. En toch blijven we pedagogisch hoofdzakelijk op eenzelfde manier met gedragsmoeilijkheden omgaan. Waanzin is hetzelfde en hetzelfde opnieuw doen en een ander resultaat verwachten.

Op dit moment wordt nog te vaak verondersteld dat het vertonen van moeilijk gedrag veelal binnen de vrije wil, de controle van kinderen en jongeren valt. Deze aanname is immers een van de belangrijkste uitgangspunten waar gedragskaarten, straf- en beloningssystemen op steunen. Het is een vreemd pedagogisch idee dat wanneer het op moeilijk gedrag aankomt jongens en meisjes voornamelijk zelf de verantwoordelijkheid tot groei moeten kunnen dragen. Terwijl dat voor andere ontwikkelingsgebieden en -uitdagingen helemaal niet verwacht wordt. Het is een ongefundeerd denkbeeld dat kinderen en jongeren op elk moment in staat zouden zijn te kunnen kiezen welk gedrag ze stellen. Of net niet meer. Dat moeilijk gedrag eerder een kwestie is van onwil dan van onvermogen. Als het zo simpel was ... dan zaten we nu zelf niet in de problemen. Kinderen en jongeren die met ons strijden, hebben ons iets te vertellen. Ze wijzen onze harten niet af, ze maken er net aanspraak op.

Leef je even in wat de gevolgen zijn wanneer je als jongen of meisje meermaals moeilijk gedrag stelt. Het is geen mooi plaatje. Negatieve opmerkingen,

straffen, faalervaringen, sociale uitsluiting, het mislopen van beloningen, je naam die als eerste geopperd wordt wanneer er iets fout loopt, niet mogen deelnemen aan fijne activiteiten. En misschien nog wel het meest pijnlijke van dat alles: de omgeving die al dan niet tijdelijk een stukje van haar liefde wegneemt. Totdat je weer doet wat er van je verwacht wordt.

Stel je voor dat je als kind of jongere in de mogelijkheid bent om op elk moment met moeilijk gedrag te stoppen, waarom doe je dat dan niet gewoon? Omdat je daar geen zin in hebt? Omdat je niet genoeg je best doet? Omdat je er te veel voordeel uithaalt? Omdat je graag dingen met opzet doet? Of omdat je enkel aan jezelf denkt?

Wie zich verdiept in de multidisciplinaire domeinen die gedrag van naderbij bestuderen, kan maar tot één conclusie komen: deze verklaringen gaan niet op. Ze staan zelfs volledig haaks op datgene wat we weten over de ontwikkeling van kinderen en jongeren. In de eerste plaats op de wetenschap dat elk kind en elke jongere zich in wezen graag gezien wil voelen. Ook al is dat uiterlijk niet altijd even goed zichtbaar.

Waarom zou je jezelf als kind of jongere zoveel negativiteit op de hals halen als je anders kon? Als het niet noodzakelijk was om een boodschap te geven, een nood, een tekort te signaleren? Gedrag is communicatie. Moeilijk gedrag dat zich herhaalt of acuut voorkomt, is een verborgen hulpvraag die het kind of de jongere op dat moment niet op een andere manier kan stellen. Gedragsmoeilijkheden zijn een uiting van onvermogen. Wanneer we dat weten, hebben we toegang tot oplossingen.

Door onze kennis over oorzaken van gedragsmoeilijkheden meer toereikend te maken, kiezen we voor de ATTEND-aanpak, die onderdeel uitmaakt van een Verfijnde Pedagogiek. Verfijnde Pedagogiek overstijgt deze aanpak, omdat ze zich niet enkel toelegt op moeilijk gedrag. Ze houdt zich meer omvattend bezig met de zoektocht naar de manier waarop het pedagogisch begeleiden van de ontwikkeling van alle kinderen en jongeren zo opbouwend mogelijk vorm kan krijgen, afgestemd op ieders noden. Hierbinnen krijgen gedragsmoeilijkheden een plek en zal er gestreefd worden om moeilijk gedrag zoveel mogelijk overbodig te maken in plaats van het louter te willen stoppen door onderdrukking.

Meerdere van de heersende pedagogische interventies verdunnen namelijk net de verbindingen tussen leerlingen en leerkrachten, tussen kinderen en opvoeders, tussen jongeren en zorgverleners. Ze werken ongewild en onbedoeld (bijkomende) verwonding in de hand. In het bijzonder wanneer ze voor langere tijd worden toegepast, regelmatig zonder een wezenlijk effect. We

zijn pedagogisch rijker. Er ligt een wereld aan inzichten en tools klaar om ons meester van te maken. Wanneer we vertrouwd raken met de taal van moeilijk gedrag, evolueren we in onze onderwijs-, opvoedings-, hulpverlenings- en opleidingscontexten automatisch van een voornamelijk bestraffende, repressieve aanpak naar een verfijnde preventieve, ondersteunende benadering van gedragsmoeilijkheden.

Elk kind, elke jongere heeft het basisverlangen om gezien te worden, graag gezien te worden, onvoorwaardelijk graag gezien te worden. Dat was het vertrekpunt. Uiteraard is dit verhaal niet af. Ik navigeer je er in dit boek graag verder doorheen.

In *deel I* maken we ons de *Taal van moeilijk gedrag* eigen. Wat zijn de oorzaken van gedragsmoeilijkheden? Zijn huidige aannames over moeilijk gedrag wel geïnspireerd door multidisciplinaire kennis of zijn ze nog te veel gebaseerd op ongefundeerde erfenissen? Waarom worden er verschillende pedagogische interventies voor internaliserende en externaliserende moeilijkheden gehanteerd? Welke prijs wordt onbewust en onbedoeld betaald voor de inzet van gedragskaarten, straf- en beloningssystemen? En hoe kan er balans gehouden worden tussen begrenzing en zorgzaamheid, tussen sturing en afstemming? *Deel II* illustreert hoe er via *Verfijnde Pedagogiek* in de dagelijkse praktijk opbouwend met gedragsmoeilijkheden kan worden omgegaan. De ATTEND-aanpak wordt als concrete benadering toegelicht. Een aanpak die verschillende moeilijkheden, ontwikkelingsleeftijden alsook diverse onderwijs-, opvoedings- en hulpverleningscontexten overstijgt. Er wordt stilgestaan bij het correct in kaart brengen van moeilijk gedrag en het belang van Contact-communicatie. De waarde van onvoorwaardelijke verbindingen en de inzet van constructieve begrenzing komen aan bod. Dit deel is de voorloper van boek 2 *Sprekende harten, strijdende zwaarden: Toepassingen van Verfijnde Pedagogiek* dat zich verder toelegt op concrete interventies voor moeilijk gedrag in het werkveld.

Leeswijzer

Dit boek is bedoeld voor iedereen die kinderen en jongeren in hun ontwikkeling begeleidt. Kleuters, lagereschoolkinderen, adolescenten en jongvolwassenen. Het is een integratie van wetenschappelijke kennis alsook praktijkkennis: een bouillon als het ware en dat is een bewuste keuze. Zoals het een bouillon kenmerkt, zijn de oorspronkelijke elementen niet meer altijd even goed afzonderlijk thuis te brengen of te onderscheiden. Daarom is het een warme aanrader

je aanvullend onder te dompelen in aanverwante literatuur. Deze inspiratiegids is geschreven met als doel een praktijkgericht, bruikbaar instrument te zijn.

In het merendeel van de hoofdstukken zal de focus op kennis- en kundeovererving voor professionals liggen. Het spreekt voor zich dat ouders in een zorgtraject van jongens en meisjes te allen tijde een onmis(ken)bare plek hebben. Laat er geen misverstand over bestaan: alle pedagogische inzichten en tools die professionals zich eigen maken, creëren het grootst mogelijke verschil wanneer ze breed ingezet worden en dus ook met ouders gedeeld worden. Over systemen heen kijken en afstemming zoeken, biedt steeds de beste zorg voor kinderen en jongeren. Denk hierbij aanvullend aan samenwerkingen tussen ouders, scholen, internaten, leefgroepen, thuisbegeleidingsdiensten, hulpverleners en andere betrokkenen. Elk kind en elke jongere is immers ingebed in meerdere systemen die voortdurend invloed op elkaar uitoefenen. De inzet van kennis en kunde zal zich maar toereikend tonen wanneer hij het bestaansrecht van al deze systemen alsook hun onderlinge interacties erkent.

Elke ouder beschikt over unieke informatie, kennis en wijsheid die altijd erkend, gezien en gehoord dienen te worden. Naast eigen inzichten hebben ouders te midden van pedagogische moeilijkheden evenwel recht op begeleiding, op een samen zoeken. Geen enkele mens dient op zichzelf te staan en een verhaal alleen te schrijven. In het bijzonder wanneer kinderen, jongeren en hun contexten vastlopen.

Inmiddels beschikken we over een rijkdom aan kennis, waardoor het zoeken naar de uitweg voor gedragsmoeilijkheden niet meer voornamelijk bij het kind of de jongere gelegd kan worden. Wanneer oorzaken en betekenissen van moeilijk gedrag uit de doeken gedaan worden, zal dit meteen duidelijk zijn. Bovendien ligt de oorsprong van gedragsmoeilijkheden meermaals niet bij het individu. Kinderen en jongeren zijn frequent signaaldragers. Het moeilijke gedrag dat ze stellen kan onder meer het gevolg zijn van verwondingen, zoals trauma's, die door hun (voor)ouders werden opgelopen. Hun gedrag kan iets vertellen over het gebrek aan afstemming in interacties of begeleidingen. Het kan te wijten zijn aan ingrediënten van opvoedkundige, onderwijs- en maatschappelijke systemen die dringend aan herziening toe zijn. Allemaal elementen waar zowel pedagogisch als therapeutisch rekening mee gehouden dient te worden. Dit boek zal zich toespitsen op een pedagogische invalshoek. Het mag daarnaast duidelijk zijn dat heel wat kinderen en jongeren die moeilijk gedrag stellen, samen met hun contexten, zowel nood aan pedagogische afstemming hebben als aan therapeutische of behandelende interventies. Hier komt multidisciplinaire zorg aan te pas. Hoe dan ook is het met de huidige beschikbare kennis ondenkbaar dat gedragsmoeilijkheden nog louter of voor-

namelijk symptomatisch en gedragsmatig benaderd (zullen) worden. Of dat enkel een individu in het vizier genomen wordt, zonder de bijhorende systemen en contexten te bekijken en te betrekken.

En omdat we als mens allemaal onderhevig zijn aan die wetmatigheden die met gedrag te maken hebben, kan kennis over de oorzaken en betekenissen van moeilijk gedrag breed ingezet worden. Niet enkel in contact met kinderen en jongeren. Opgedane kennis en kunde zijn even relevant in interacties met ouders, collega's en medemensen, om hun gedrag proberen te begrijpen en zo verfijnd mogelijk proberen te reageren.

De pedagogische benadering die in dit boek naar voren wordt geschoven, werd jarenlang afgetoetst aan de dagelijkse realiteit: een werkveld van zowel scholen gewoon als buitengewoon onderwijs (speciaal onderwijs in Nederland), thuissituaties, leefgroepen, internaten en Multifunctionele Centra (MFC's). Ze is geïnspireerd door onder meer de ontwikkelingspsychologie, de neurowetenschappen, de biologie, de genetica, de kinder- en jeugdpsychiatrie, het systemische en contextuele gedachtegoed, alsook andere vakgebieden verbonden aan de pedagogiek, de psychologie en het veld van de ethiek. De maatstaf is telkens opnieuw: werkt deze benadering in de praktijk of te weinig? Werkt ze meerdere malen of vaak niet? Werkt ze bij een significant deel van de kinderen en jongeren die herhaaldelijk moeilijk gedrag stellen of toont ze zich ontoereikend? Met 'werken' wordt bedoeld dat een pedagogische aanpak opbouwend is en wezenlijke groei, ontwikkeling, transformatie ondersteunt. Die aanpak dient verder te gaan dan het eenvoudigweg onderdrukken van alarmsignalen in de vorm van gedragsmoeilijkheden. Dat blijft het criterium voor de gehanteerde visie en de toepassing ervan.

Je zult in de tekst voornamelijk de woorden leerkracht, opvoeder, zorgverlener en begeleider lezen. Voel je als zorgcoördinator, leerlingbegeleider, directie, orthopedagoog, pedagoog, psycholoog, psychiater, jeugdrechter, maatschappelijk werker, therapeut, verpleegkundige, kinderverzorger, pedagogisch medewerker, logopedist, ergotherapeut, kinesist, student in opleiding of leergierige even actief aangesproken. Ook ouders mogen dit boek graag lezen. Het praktische primeert soms wanneer er voor deze materie sowieso al woorden te kort zijn.

Elk kind, elke jongere is uniek en hoort ook zo gepercipieerd, erkend en gewaardeerd te worden. Het is niet de bedoeling om in dit boek een discussie te openen over de vraag of 'labels' en 'etiketten' het best wel of het best niet aan het functioneren van jongens en meisjes toegekend worden. Er zal daarom meer over bepaalde 'eigenheden' worden gesproken, zoals bijvoorbeeld een

AD(H)D-eigenheid of een ASS-eigenheid. Dat omdat elke jongen en elk meisje volwaardig functioneert. Daarnaast doet het uitblijven van handleidingen, de afwezigheid van kaders om noden van kinderen en jongeren te begrijpen, hen evenzeer onrecht aan.

Verder zal gepoogd worden om verschillende mogelijke oorzaken van moeilijk gedrag evenwichtig aan bod te laten komen. Soms zal het bij het aanstippen van elementen blijven, enkel en alleen door de beperking van een gelimiteerd aantal bladzijden. In geen geval mag de hoeveelheid van toelichting of voorbeelden gewicht toekennen aan het belang van bepaalde factoren die bijdragen aan de oorsprong van moeilijk gedrag.

De casussen in dit boek omspannen alle ontwikkelingsleeftijden van kinderen en jongeren. Het zijn reële en recente situaties uit diverse onderwijs-, opvoedings- en zorgverleningscontexten. Selecteer ze volgens de leeftijd en de context van jouw doelgroep of gebruik ze voornamelijk als denkoefening. Deze laatste keuze geniet de voorkeur: gelijkenissen tussen individuen, situaties of contexten hoeven in praktijkvoorbeelden immers niet altijd groot te zijn om er een visie of idee aan over te houden.

Beschrijvingen in dit boek staan los van de oprechte intenties en het harde werk van iedereen die zich dagelijks voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren inzet. Het is een van de mooiste en tegelijkertijd een van de moeilijkste jobs die er zijn. Welk ander doel kunnen we hebben dan onze kennis en kunde te verfijnen? Om onszelf en daarmee in het verlengde de kinderen en jongeren te verrijken? Op geen enkel moment is het de bedoeling om in de aangehaalde voorbeelden te oordelen of te veroordelen. Noch naar onze eigen generatie noch naar diegenen die voor ons kwamen en ons zowel sterke als lastige pedagogische erfenissen hebben meegegeven.

Pedagogiek is een complex gegeven. De materie van moeilijk gedrag is bijzonder genuanceerd. En toch, als het opzet kan slagen dat we door toegevoegde informatie anders naar het gedrag van kinderen en jongeren gaan kijken, dan zijn we al een heel eind op weg. Met de hoop en het vertrouwen dat we binnen pakweg tien jaar op een aantal huidige pedagogische gewoonten zullen terugkijken en denken: *Waar waren we toen mee bezig?* Of misschien zelfs al binnen een tiental hoofdstukken ons zullen afvragen waarom deze kennis nog niet standaard tot de (basis)opleidingen behoort? Dat zou het een stuk makkelijker maken voor de kinderen, jongeren en onszelf.

Een mens is tegen alle veronderstellingen in bovenal een merkwaardig, geen boosaardig wezen. Hoe langer ik in het onderwijs en de hulpverlening werk,

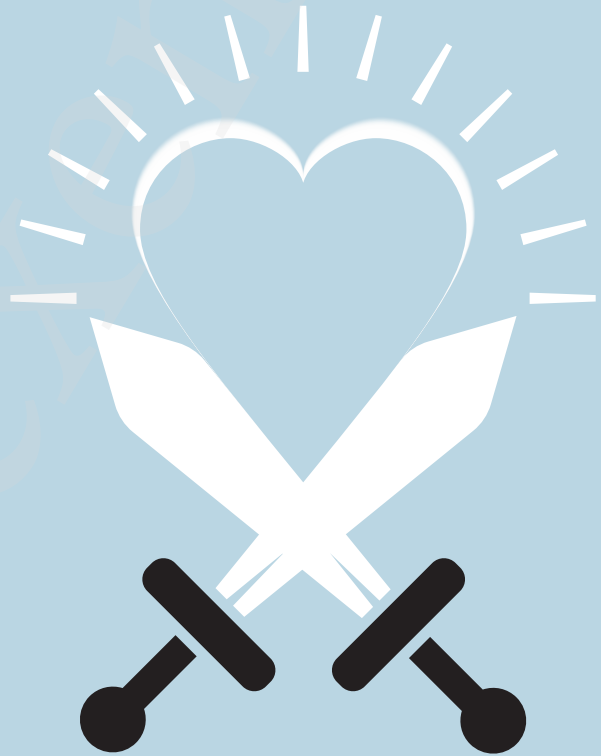
hoe meer ik hiervan overtuigd ben. Door connectie te maken en onbevagen dichterbij te komen, vergroot je de kans aanzienlijk dat je je medemens anders gaat bekijken. Zodanig zelfs dat je stukken van jezelf in de ander zult herkennen. Ook bij kinderen en jongeren die moeilijk gedrag stellen. Het is de ethiek van het huis om vanuit een positief mensbeeld te vertrekken, te willen weten, verhalen van kinderen en jongeren te willen ontdekken.

Elk probleem is een onvervuld verlangen. Nu enkel nog uitzoeken welk.

DEEL I

De taal van moeilijk gedrag

*Sprekende harten,
strijdende zwaarden*

*Elk probleem is een
onvervuld verlangen*

– Omdenken

HOOFDSTUK 1

De tocht: vooruitziend onderweg

1.1. Jungle territorium: kennis van zaken

Under this pressure under this weight, we are diamonds taking shape

– Coldplay, *Adventure of a Lifetime*

In het werkveld is er weinig discussie over: het aantal kinderen en jongeren waarbij we als leerkracht, opvoeder en zorgverlener zoekende zijn, lijkt groter te worden. De complexiteit van problematieken neemt toe. Begeleiders voelen zich te vaak te weinig uitgerust om optimaal met deze zorgvragen om te gaan. De sleutelrol van (basis)opleidingen dient hier dringend in beeld te komen. Professionelen uit onderwijs-, opvoedings- en hulpverleningscontexten onvoldoende voorbereid de spreekwoordelijke jungle insturen, is immers onverantwoord.

Mensen die dergelijke waardevolle taak als het begeleiden van kinderen en jongeren ter harte willen nemen, hebben recht op verregaande kennis en kunde. Multidisciplinaire kennis over de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren, over onderliggende oorzaken van moeilijkheden, over de taal van gedrag. Uitgebouwde kunde om zich af te stemmen op de diverse eigenheden van jongens en meisjes, om doordacht pedagogisch te handelen, om doelgericht te kunnen navigeren te midden van alle dagelijkse uitdagingen. Een rijke uitrusting van professionelen zorgt ervoor dat kinderen en jongeren met gedragsmoeilijkheden opgetild kunnen worden, hun signalen doorzien worden en moeilijk gedrag zoveel mogelijk overbodig gemaakt wordt. Het ontbreken van voldoende bagage daarentegen maakt dat leerkrachten, opvoeders en zorgverleners in een mum van tijd zelf verstrikt raken in onmacht, overmatige spanning en eigen overlevingsmechanismen. In het werkveld is er weinig discussie over: de nood aan bijkomende (basis)vorming toont zich voelbaar.

Zorgwekkende cijfers over het aantal kinderen en jongeren dat worstelt. Grote aantallen leerkrachten die binnen enkele jaren na het afstuderen het onderwijsveld weer verlaten met als een van de belangrijkste drijfveren *de moeilijke relatie* met leerlingen. Te veel jongeren die vroegtijdig de schoolbanken achterlaten, dikwijls mee ten gevolge van gedragsmoeilijkheden. Wachtlijsten, uitval en frustratie in opvoedings- en hulpverleningscontexten. En tot slot de

vaststelling dat een meerderheid aan sociale, emotionele en psychische problemen bij volwassenen geworteld zit in hun kindertijd. Hoeveel signalen zijn vereist om vooruitziend van koers te wijzigen en de noodzakelijke bocht van 180 graden te maken?

Vanuit welke hoek ook bekeken: de jungle is een mooie en intrigerende plek om te vertoeven. Het is een boeiend territorium wanneer je leert hoe er doorheen te bewegen. Verdwalen is niet het probleem, dat hoort erbij. Het brengt iemand onverwacht op de meest interessante plekken. Gebrek aan kennis over de omgeving waar je voortdurend mee in interactie bent, vormt wel een struikelblok. Het leren begrijpen van een omgeving maakt haar minder bedreigend. De achterliggende geheimen van een jungle ontdekken, draagt bij aan het competentiegevoel en het welbevinden van leerkrachten, opvoeders en zorgverleners. Aanvullend op uitgebouwde kennis en kunde zet je als begeleider dan je eigen kompas in: je instinct, aanvoelingsvermogen en creativiteit. Deze combinatie brengt ons tot Verfijnde Pedagogiek. Onvoldoende uitgerust wordt de jungle echter een onaangename, onveilige plek waarin veel energie naar overleven gaat. 'Bovendien', zo vulde een collega terecht het belang van een toereikende opleiding aan, 'onze kinderen en jongeren zijn geen proefdieren.'

De opgedreven belasting in de onderwijs-, opvoedings- en hulpverleningscontexten ten gevolge van gedragsmoeilijkheden nodigt uit tot een maatschappelijke denkoefening, waaronder een pedagogische (r)evolutie. Onze jeugd is een betekenisvolle signaaldrager, ze biedt ons de opportuniteit aan om anders naar hun ontwikkeling te gaan kijken. Ze vraagt ons om het verhaal achter gedrag te willen kennen en van daaruit met open geest op avontuur te vertrekken. Dat opdat alle draaglast ergens toe leidt. Om binnenkort achterom te kunnen kijken en vast te stellen dat de huidige uitdagingen rijkdom hebben gebracht. *Under this pressure under this weight, we are diamonds taking shape.*

Het territorium van gedragsmoeilijkheden vereist om te beginnen een afbakening. Zo wordt meteen duidelijker voor welke opdracht we staan: de queeste om moeilijk gedrag te leren begrijpen. Speelt er zich een verhaal af van onwil of worden we onderweg toch vooral geconfronteerd met onkunde?

1.2. De queeste: onwil of onkunde

Definiëring van moeilijk gedrag

Hailey is een meisje van 13 jaar. Kalenderleeftijd. Ze schrijft gedichten waar je hart van overslaat. Haar tekeningen hebben een precisie om u tegen te zeggen. Cognitief loopt ze haar eigen parcours. Dat maakt het lastig, erg lastig voor haar op school. In de klas vult Hailey opdrachten vaker niet in. Niet omdat ze er geen zin in heeft, wel omdat het minder erg is er gewoon nooit aan te beginnen dan nogmaals te falen. Op die manier zegt die 0 tenminste niet iets over jouw – gebrek aan – kunnen. Hailey communiceert deze onderliggende angst niet letterlijk. Ze is er zich zelfs niet van bewust dat haar briljante brein een copingmechanisme geactiveerd heeft om te overleven.

Emotioneel heeft Hailey al meer bagage dan iemand ooit zou mogen dragen. Toch blijft ze warmhartig. Door de onduidelijkheden in sociale interacties reageert Hailey soms wat onhandig naar leeftijdsgenoten. Ze raakt ongewild snel in conflict. Een middag binnenblijven, een uitstap thuisblijven. Zo staat het in het reglement als je meer dan eens iemand kwetst. De handleiding van ongeschreven sociale regels is echter niet standaard terug te vinden in een bundel. Vandaar dat Hailey dezelfde vergissingen opnieuw maakt. En toch blijft ze doorzetten.

Er wordt heel wat gepraat met Hailey om haar tot inzicht te brengen. Zodra je iets weet, kun je je gedrag aanpassen. Of dat wordt toch gedacht. De vragen in deze gesprekken zijn niet altijd duidelijk voor Hailey en dus geeft ze meermaals als antwoord dat het haar allemaal niet kan schelen. Een menselijk brein dat vastloopt, zoekt steeds een uitweg.

Koste wat kost is Hailey op zoek naar veiligheid, wil ze volwassenen hun liefde niet nog een keer verliezen. Daarom doet ze wat nodig is. Welke betere manier is er om te testen hoe stevig iemand staat dan door te kijken hoever je kunt gaan? Zullen volwassenen haar dan ook nog graag zien? Of niet meer? Het ingenieuze menselijke systeem beschikt over een breed arsenaal aan onbewuste strategieën om zichzelf te beschermen. De pijn was ooit al eens te groot.

Attituderapporten manen Hailey onophoudelijk aan om beter haar best te doen. Er staan verwijzingen in naar respect, beleefdheid en werkhouding. Over warmhartigheid en doorzetting wordt nauwelijks gesproken. Punten vertellen Hailey dat ze ondermaats presteert. En dus probeert ze haar spanning zo lang mogelijk bij zich te houden tot het onmogelijk om dragen wordt. Dan volgt er agressie. Sancties zijn nooit ver weg. Berispende opmerkingen worden ingezet. Hailey krijgt herhaaldelijk te horen dat ze het op deze manier niet zal halen, terwijl ze het nu eigenlijk ook al niet meer redt. Beloningssystemen zullen haar motiveren, strafsystemen zullen haar bijsturen. En dat zonder negatieve bijwerkingen. Of zo wordt toch gedacht. *Ze moet dat kunnen*. Het is kwestie van – wat meer – je best doen. Maar is dat wel zo?

In dit boek zal gedrag bij kinderen en jongeren dat op een bepaald moment in de tijd in een bepaalde context tegelijkertijd aan drie criteria voldoet, van nabij bekeken worden. De termen 'moeilijk gedrag' en 'gedragsmoeilijkheden' worden verder als synoniemen gebruikt.

Figuur 1.1. Definiëring van moeilijk gedrag.

Natuurlijk zal er bij kinderen en jongeren altijd gedrag aanwezig zijn dat doelbewust gesteld wordt en meermaals een of meerdere vooropgestelde grenzen overschrijdt. Dat gedrag behoort dan meestal een bepaalde ontwikkelingsfase of -leeftijd toe. Denk bijvoorbeeld aan jongeren die op school of in een leefgroep met regelmaat stiekem verdwijnen om wat sigaretten of iets anders te gaan roken. Daarnaast is er een categorie van gedrag dat minder frequent voorkomt, maar de uitzondering op deze definiëring vormt: antisociaal gedrag waarbij jongens en meisjes intentioneel en instrumenteel gedrag inzetten dat de gevoelens, de behoeften of de integriteit van anderen aantast. Dat gedrag wordt gesteld zonder er schuldgevoelens over te ervaren, in de afwezigheid van een gezond schuldbesef. Meer dan eens wordt moeilijk gedrag bij jongens en meisjes echter ook als antisociaal bestempeld, terwijl het zich in werkelijkheid binnen een andere moeilijkheid of problematiek situeert. Bovendien kan antisociaal gedrag daarnaast mee het gevolg zijn van eerdere moeilijkheden en problematieken die van onvoldoende afgestemde zorg voorzien werden. Er is dus zeker een link. In de hoeveelheid aan gedragsmoeilijkheden waar we in onze onderwijs- en opvoedingscontexten mee geconfronteerd worden, heeft

antisociaal gedrag nog steeds een minimaal aandeel. Bovendien sluit het stellen van antisociaal gedrag de aanwezigheid van noden, verborgen hulpvragen of onvermogen niet uit. Voor alle overige vormen van gedrag dat tegelijkertijd aan de drie criteria voldoet, gaat deze definitie op.

Voorbeelden van moeilijk gedrag

Zich niet aan regels en afspraken houden
Weigeren iets te doen, weigeren instructies op te volgen
Storend gedrag stellen
Op negatieve manieren om aandacht vragen
Herhaaldelijk niet in orde zijn
Moeilijk of niet stoppen
Het laatste woord willen hebben
Tegenspreken
In discussie blijven gaan
Doordrammen
Zelfbepalend gedrag stellen
Sociaal ongepast reageren
Anderen pijn doen, kwetsen, verwonden
In conflict raken
Pesten
Dominerend gedrag vertonen
Verbaal agressief zijn
Uitdagen
Uittesten
Woede-uitbarstingen vertonen
Theatraal gedrag vertonen
Aanklampen, aandacht opeisen
De waarheid niet vertellen, liegen
De hiërarchie niet respecteren
Agressief naar materiaal toe zijn
Agressief naar personen toe zijn
Materiaal wegnemen, stelen
Spijbelen
Weglopen

Maar ook:

Clownesk gedrag stellen wanneer dat ongepast is
Een grimas of lachje vertonen in ernstige gesprekken
Weinig gemotiveerd of betrokken lijken

Om meer voeling te krijgen met de definiëring van gedragsmoeilijkheden wordt elk criterium afzonderlijk belicht. Te beginnen met waar de lijnen precies kunnen liggen, wanneer er gesproken wordt over gedrag dat grenzen overschrijdt.

1. Het gedrag **overschrijdt** volgens de beleving
EN/OF vooropgestelde waarden en normen één of meerdere **grenzen**

‘Jouw grens of de mijne??’, verheft Hakim zijn stem. Opvoedster Kim wordt in snelheid gepakt. ‘Bedoel je eigenlijk dat ik jouw grens of de mijne overtreed?!’, vervolgt hij alsof zijn begeleidster hem de eerste keer niet begrepen had. ‘Je zegt altijd dat ik de grens overschrijd, maar wat als ik niet akkoord ga met jouw grens? Waarom is jouw idee belangrijker dan het mijne? Of kun je daar niet op antwoorden? Je hebt toch gestudeerd? Ben je misschien helemaal niet zo slim als je beweert?’ Nu wordt het balanceren.

Hakim is een jongen die met zijn woordenvloed mensen zowel omverblaast als op afstand houdt. Altijd even checken of je omgeving het wel goed met je voorheeft. Beter een keer te veel dan te weinig nagaan of het veilig is. Gelukkig doorziet opvoedster Kim Hakim nog sneller dan hij kan praten. ‘Dat zijn interessante vragen’, antwoordt ze oprecht rustig. ‘Weet je wat ik aan jou waardeer, Hakim? Jij houdt mij scherp, door jou moet ik blijven nadenken of wat ik zeg wel klopt.’ Ze geeft hem een knipoog en heeft de jongen op haar beurt verrast. Even geen spraakwaterval. Hakim draait zich om en roept nonchalant na: ‘Misschien wil ik ook wel voor opvoeder gaan studeren, tenminste als u mij dan de examenvragen doorgeeft, mevrouw. Of nee: dat is zeker weer een grens overtreden?!’ Even liefdevol nonchalant kan Kim nog net terugroepen: ‘Voor mij ben je nu al geslaagd, Hakim’, alvorens de jongen weer tussen zijn kamermuren verdwijnt.

Grenzen zijn een genuanceerd gegeven. Grensoverschrijdend gedrag in het verlengde daarvan is dat evenzeer. Er wordt dus het best stilgestaan bij enkele aandachtspunten die deze genuanceerdheid illustreren.

Geschreven en ongeschreven grenzen

Het afbakenen van grenzen helpt mensen in het algemeen om beter in groep te kunnen functioneren. Samen leven en samen werken vragen om structuur, vormen van organisatie. Binnen een systeem is het vrijwel steeds de gewoonte om vooropgestelde waarden te vertalen naar meer concrete normen met bijhorende gedragsregels. Als alles goed is, worden op die manier principes als gelijkwaardigheid, emotionele en fysieke veiligheid nagestreefd. Om duidelijkheid te brengen naar de leden van een systeem worden deze voorschriften rond grenzen meestal opgetekend in reglementen en wetten. Al dan niet met vermelding van de te verwachten sancties na overtreding. Zo zijn er heel wat

maatschappelijke grenzen die in schrift vastliggen. Denk bijvoorbeeld aan de wetgeving rond druggebruik: regelgeving bepaalt de grenzen wanneer het aankomt op het bezit van middelen, de aard van toegestane middelen alsook de verdeling ervan.

Daarnaast bakenen organisaties in een samenleving voor zichzelf verder af binnen welk kader zowel kinderen en jongeren als hun leerkrachten, opvoeders en zorgverleners zich mogen bewegen. Scholen bepalen in hun reglementen elk afzonderlijk waar de lijn tussen gepaste en ongepaste kledij voor hun leerlingen ligt. Leefgroepen schrijven hun personeel voor op welke manier er met agressie dient omgegaan te worden.

Deze vastgelegde grenzen zijn geen statisch gegeven. Ze zijn onder meer onderhevig aan tijd, context, aanpassing van waarden en normen, alsook diegenen die ze opstellen. Waar tien jaar geleden veel scholen neuspiercingen en opvallend gekleurd haar nog verboden, komt hier nu meer ruimte voor. Daar waar in opvoedingscontexten afzondering van jongeren in het verleden als een normale pedagogische interventie werd beschouwd, zijn de regels hierrond recent aan het veranderen.

En dan zijn er de ongeschreven grenzen. Meer persoonlijke grenzen. Afhankelijk van wie je bent en je levensgeschiedenis kunnen deze van individu tot individu verschillen. Heel wat mensen hebben het gevoel dat hun fysieke grens in het gedrag komt wanneer iemand ongewild voorbij een armlengte stapt. Maar er zijn ook mensen die geen innerlijke spanning ervaren wanneer iemand ongevraagd plots letterlijk voor hun neus staat. Waar de ene opvoeder het als grensoverschrijdend beleeft dat een jongere hem regelmatig corrigeert, zal de andere hier weinig aanstoot aan nemen en dat gedrag zelfs als gezonde ontwikkeling beschouwen. Bepaald taalgebruik zal sommige leerkrachten sneller het gevoel geven dat een leerling hen niet respecteert, terwijl andere leerkrachten hooguit een wenkbrauw optrekken bij het aanhoren van een jeugdig woordenboek. De afbakening van grenzen en de definiëring van grensoverschrijdend gedrag worden dus zowel door opgetekende normen als door onze eigen beleving bepaald.

Zodra opgelegde en persoonlijke grenzen van kinderen, jongeren en hun begeleiders met elkaar in contact komen, ontvouwt er zich een boeiend verhaal. Complexiteit is hierin de norm, aangezien deze interacties zich telkens op nieuw kenmerken door wederzijdse beïnvloeding.

Voorbeelden en roulerende rekeningen

Wanneer het op preventie van grensoverschrijdend gedrag aankomt, hebben leerkrachten, opvoeders en zorgverleners een belangrijke voorbeeldfunctie. Als naar meisjes en jongens de verwachting geldt geen agressief taalgebruik te hanteren, kan er ook niet toegelaten worden dat een begeleider zegt: 'Ik begrijp waarom jij al zo dikwijls van school gestuurd bent, als jij zo doet, wil niemand jou.' Gedrag dat grenzen overschrijdt, krijgt zowel op zeer duidelijke als meer verholde manieren vorm. Van geen enkele leerkracht, opvoeder of zorgverlener wordt perfectie verwacht, dat zou pas een slecht voorbeeld naar kinderen en jongeren zijn. Wel dient er alertheid te bestaan dat alle partijen een inspanningsverbintenis naleven.

Voor professionelen mag daarbovenop verwacht worden dat ze voldoende getraind worden in het uitdragen van een opbouwende grondhouding. Kinderen en jongeren leren immers vaak meer van wat ze zien, van welk gedrag ze voorgespiegeld krijgen, dan van wat volwassenen hun letterlijk vertellen. Jongens en meisjes die mogen ervaren dat het belangrijker is om herstel te plegen dan fouten te bestraffen, zullen geneigd zijn deze strategie te kopiëren naar eigen relaties. Jongens en meisjes die zien dat begeleiders uit situaties proberen te leren, zullen vaker de reflex maken om eigen misstappen ontwikkelingsgericht te benaderen. Kinderen en jongeren die meermaals moeten aanvoelen dat ze niet genoeg zijn, kunnen deze boodschap op hun beurt weer aan anderen doorgeven. Jongens en meisjes die merken dat echt luisteren op impulsief oordelen primeert, zullen zich dat gedrag sneller eigen maken. Kinderen en jongeren die vaststellen dat je verhaal als minderjarige er minder toe doet, dat er vooral verwacht wordt dat je begeleiders gelijk geeft, kunnen deze houding als volwassene zelf ook gaan aannemen. Het pedagogische voorbeeld dat aan jongens en meisjes gegeven wordt, zal mee de aanwezigheid, de afwezigheid en de mate van grensoverschrijdend gedrag bij hen bepalen. Zowel tijdens hun jeugdjaren als in hun volwassenheid.

Kinderen en jongeren wier grenzen zelf ooit overschreden werden, hebben logischerwijs niet altijd even gezonde ijkingspunten om zich op te oriënteren voor hun eigen gedrag. Bovendien is de mens uitgerust met een mechanisme waarbij niet-gedetectede en niet-geheelde pijn onbewust naar anderen kunnen worden overgeheveld. Wanneer je als kind, jongere of volwassene onrecht wordt aangedaan en deze wonde niet verzorgd wordt, kan dat mechanisme onbewust in werking treden. Er ontstaat een beweging waarbij gepoogd wordt aangedaan onrecht, opgelopen kwetsuren te verlichten door anderen erin te betrekken. Openstaande, *lopende rekeningen* worden vereffend door ze op korte of langere termijn door te geven aan personen die in eerste instantie

niets met deze verwonding te maken hebben. Iemand moet echter de prijs van de aanwezige pijn als het ware *betalen*. Dat menselijk mechanisme speelt zich in dagelijkse interacties voortdurend af. Denk bijvoorbeeld aan kinderen en jongeren die in hun vriendengroep gekwetst werden, maar hun pijn en verdriet op leerkrachten, opvoeders en zorgverleners *uitwerken* door verbaal agressief te worden. Oorspronkelijk hadden de geviseerde begeleiders geen aandeel in het veroorzaken van het onrecht en toch krijgen ze hier de rekening van gepresenteerd. Er wordt dus opnieuw onrecht veroorzaakt. Indien dat mechanisme onder de radar blijft, kunnen deze leerkrachten, opvoeders en zorgverleners op hun beurt de gepresenteerde rekening nogmaals doorgeven. Bijvoorbeeld door 's avonds kort van stof en onredelijk te zijn naar hun partner, naar hun eigen kinderen en jongeren. Ook zij kunnen onbewust op die manier proberen van hun ongemak af te raken. De aanwezigheid van *roulerende rekeningen* in het bewustzijn van professionelen brengen, zorgt ervoor dat aangedaan onrecht en opgelopen verwondingen gedetecteerd kunnen worden. Dat het ongewilde patroon van vereffening doorbroken kan worden door zorg toe te dienen, pijn te erkennen en ruimte toe te kennen aan onrechtvaardigheid.

Jongens, meisjes, maar ook ouders en begeleiders kunnen dus zowel door een gebrek aan gezonde ijkingspunten als door de aanwezigheid van roulerende rekeningen, ongewild en onbewust de grenzen van anderen gaan overtreden. Een significante meerderheid van de zogenaamde *daders* was eerst *slachtoffer*. Kinderen en jongeren die pesten, werden niet zelden in het verleden ook gepest. Begeleiders die jongens en meisjes gewelddoel toespreken, hebben dat voorbeeld meermaals zelf gekregen. Kinderen en jongeren die bij leeftijdsgenoten fysieke grenzen overschrijden, hebben deze ervaring dikwijls al eens meegemaakt. Ouders die grensoverschrijdend gedrag stellen, hebben vaak in hun eigen kindertijd allerlei soorten verwondingen opgelopen, waren meer dan eens zelf slachtoffer van onrechtvaardigheid.

De wetmatigheid van het verderzetten van grensoverschrijdend gedrag in aanwezigheid van niet-erkende en niet-geheelde kwetsuren gaat in tegen een heersend buikgevoel. Namelijk dat wanneer je weet hoe pijnlijk iets is, je een ander toch zeker niet hetzelfde aandoet. Het menselijke systeem is echter bijzonder complex en gedrag valt zeker niet altijd onder de volledig vrije wil. Dat is een illusie. Heel wat gedrag wordt onbewust mee aangestuurd, zonder de bewuste intentie om schade toe te brengen aan de omgeving. Dat betekent natuurlijk niet dat grensoverschrijdend gedrag getolereerd moet worden. Weten dat gedrag gedeeltelijk onbewust geregisseerd wordt, doet net een beroep op het besef dat grensoverschrijdend gedrag niet onbegrensd mag blijven. Het houdt daarnaast de wijsheid in dat kinderen, jongeren en volwassenen beter ondersteund dan veroordeeld worden, wanneer ze gedrag stellen

dat hun eigen grenzen of die van een ander overtreedt. Dat met als doel de kans op herhaling van bepaald gedrag zo klein mogelijk te maken.

Veel van de mechanismen die ten grondslag liggen aan het initiëren of verderzetten van grensoverschrijdend gedrag, zijn terug te vinden in het systemische en contextuele gedachtegoed. Het is een ware aanrader om je als professional hiermee vertrouwd te maken. Kennis over factoren die aan de basis van gedragsmoeilijkheden kunnen liggen, is waardevolle materie om in de (basis)opleidingen van toekomstige begeleiders voldoende uitgebreid aanbod te laten komen. Het begrijpen van deze mechanismen achter gedrag helpt namelijk om ze zo snel mogelijk te ontmaskeren. Om doordacht pedagogisch te kunnen gaan handelen.

Niemand verwacht van leerkrachten en opvoeders dat ze bij wijze van spreken plots allemaal psychiaters of psychologen moeten worden, dat is een denkfout. Multidisciplinair samenwerken blijft een must. Anderzijds is het een even grote denkfout dat de beschikbare informatie om gedrag beter te begrijpen exclusief aan een kleine beroepsgroep toebehoort. Zicht krijgen op mechanismen die dagelijks de menselijke interacties in onze onderwijs-, opvoedings- en zorgverleningscontexten mee beïnvloeden, is een specialisme dat alle begeleiders met een pedagogische rol aangaat. In het bezit van meer toereikende kennis en kunde kan gerichter gezocht worden naar de achterliggende oorzaken van grensoverschrijdend gedrag. Deze bagage bij professionelen beschermt alle betrokken partijen op de best mogelijke manier. De taal van gedrag meer doortastend beheersen, biedt de opportuniteit om ongezonde patronen te doorbreken. Het geeft de mogelijkheid ervoor te zorgen dat onrecht en grensoverschrijding niet meer verdergezet hoeven te worden naar een volgende generatie. Of meer algemeen, naar nieuwe slachtoffers die op hun beurt weer dader kunnen worden.

Meester Ibrahim is de man die in de leraarskamer van het buitengewoon lager onderwijs eerder op zichzelf is. Tijdens personeelsvergaderingen neemt hij zelden het woord, bescheiden houdt hij zich in groep op de achtergrond. Maar in zijn klas neemt Ibrahim een krachtige (bege)leidende rol op. Hij beheerst de meesterlijke kunst om met de som van zijn leerlingen de afzonderlijke delen te overstijgen. Het is fijn om collega's te mogen observeren, geïnspireerd te raken door elkaar.

Tijdens de geschiedenisles wordt er gepuzzeld. Ibrahim heeft de inhoud van zijn les vertaald naar gigantische afbeeldingen die als ontdekkingsstocht nu driftig in elkaar gepast worden. Inspirerend.

Aan één tafel ontstaat er commotie. Jente heeft een aantal puzzelstukken van Karim achtergehouden en weigert deze terug te geven. Een derde leerling roept al dat er hulp

nodig is. Meester Ibrahim weet dat Jente het wel vaker moeilijk heeft om grenzen aan te voelen en na te leven, omdat zijn eigen grenzen op jonge leeftijd al overschreden werden.

En dan speelt er zich een tafereel af dat de geschiedenisboeken mag ingaan. De leerlingen maken meteen de reflex om net zoals hun meester te gaan uitzoeken waarom Jente het gedrag stelt dat hij stelt. 'Misschien vind je het niet leuk dat jouw puzzel kleiner is dan de mijne?', vraagt Karim aan Jente. 'Misschien kunnen we beter samenwerken om de puzzels te maken?', stelt Mathieu aan de tafel voor. Ze verkennen volgens hun eigen hypothesen actief oplossingen waarbij iedereen zich goed kan voelen.

7 en 8 jaar zijn deze kinderen. Meester Ibrahim staat erbij, kijkt ernaar, faciliteert met een ondersteunende houding en weinig woorden. Maar deze opbouwende interactie komt natuurlijk niet voort uit zwijgzaamheid. Vanaf de eerste dag heeft meester Ibrahim zijn leerlingen met de grootste kunde aangeleerd dat iedereen in de klas zijn best doet, dat het niet erg is als het fout loopt. Het is belangrijker om te zoeken waarom iemand soms iets doet wat we liever niet hebben, met als doel elkaar te kunnen helpen. Op die manier overstijgt de groep de som van de delen. Meesterlijk.

Het belang van afstemming

En dan is er de vraag of vooropgestelde grenzen altijd realistisch zijn. Zijn ze voldoende afgestemd op het ontwikkelingstempo, de eigenheid en specifieke situaties van kinderen en jongeren? Wordt er voldoende rekening gehouden met de ontwikkelingsleeftijd van jongens en meisjes? Of wordt er toch nog vaak verdergegaan op kalenderleeftijden en het idee van de *gemiddelde mens*? Anders gezegd: is het kind of de jongere eigenlijk wel steeds in de mogelijkheid om grenzen niet te overtreden?

Wanneer een meisje met een kalenderleeftijd van 17 jaar en een sociaal-emotionele ontwikkelingsleeftijd van 8 jaar in een Multifunctioneel Centrum groeps gesprekken moet voeren over haar toekomst, roept dat alertheid naar overvraging op. Als datzelfde meisje na de gesprekken over *later* meer dan eens een woede-uitbarsting krijgt, dienen er linken gelegd te worden. Wanneer een team ondanks deze signalen toch beslist dat het meisje zonder aanpassingen net zoals iedereen aan de groepssessies moet deelnemen, rijst de vraag of er wel voldoende afgestemd gewerkt wordt. Meer nog: dan dient er gereflecteerd te worden of professionelen niet onbedoeld *zelf* grensoverschrijdend gedrag aan het uitlokken zijn. In alle eerlijkheid is het antwoord hierop zoveel vaker 'ja' dan we zouden willen.

Of wanneer een jongen herhaaldelijk niet in orde is met taken en materiaal wordt er snel uitgegaan van de hypothese dat het kind dat zou moeten